

M. van Schendelen, *Natuur en ruimtelijke ordening in Nederland. Een symbiotische relatie* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1997; Rotterdam: NAi uitgevers, 1997, 382 blz., f69,50, ISBN 90 5662 043 6).

Sedert de Renaissance is de tegenstelling tussen mens en natuur een wezenskenmerk van de West-Europese cultuur. In een poging het individu te bevrijden uit de door tradities en bijgeloof opgelegde inperkingen en ruimte te scheppen voor individuele verantwoordelijkheid, heeft de Renaissance-mens zichzelf in zijn denken geplaatst tegenover de natuur. Het adagium 'zonder ervaring kan niets afdoende worden geweten', werd het leidende thema in het onderzoekprogramma van de moderneren en daarmee de klarenstoot die de geweldige ontplooiing van de Westerse natuurwetenschap heeft ingeluid. Een ongelukkig neveneffect van deze ontwikkeling is echter dat de Westerse traditie van wetenschapsbeoefening nog steeds onderscheid maakt tussen natuurwetenschappen en menswetenschappen, alsof Darwin nooit heeft bestaan en alsof beide soorten van wetenschap niet één en dezelfde werkelijkheid bestuderen.

Op de achtergrond is de laatste bedenking voortdurend aanwezig in deze studie. Hoewel natuurwetenschappers zeer wel weten dat zintuiglijke waarneming geen enkele zekerheid biedt omtrent het bestaan van een objectieve werkelijkheid buiten de mens, hebben zij toch altijd de pretentie dat hun onderzoek iets zegt over de 'echte' werkelijkheid. Bij de menswetenschappen speelt dat veel minder. *In extremo* is voor veel sociale wetenschappers het resultaat van hun onderzoek niet meer dan een sociale constructie die niet de pretentie heeft of kan hebben enige directe relatie te onderhouden met de natuur of met een fysische werkelijkheid. Wetenschap is dan vooral een taalkundige betekenisverlening aan waargenomen verschijnselen of vastgestelde feiten.

Bij de vraag naar de plaats van de natuur in de ruimtelijke ordening staan we midden in deze problematiek. Kennelijk strookt de hedendaagse invulling en beleving van de ruimte om ons heen niet of onvoldoende met onze nostalgische of utopische ideeën over hoe de natuur eigenlijk had moeten zijn. Als de natuur wordt gezien als een objectieve, buiten de mens bestaande werkelijkheid waarvan de mens deel uitmaakt, dan zal de ruimtelijke ordening rekening moeten houden met de eisen en randvoorwaarden die de natuur stelt. Is de natuur niet meer dan een sociale constructie, dan zijn natuur- en milieuproblemen een gevolg van een inadequate of onjuiste beeldvorming en moet daarin iets veranderen.

In deze studie stelt de schrijfster zich ten doel na te gaan wat het draagvlak is voor de verschillende visies op de natuur en in hoeverre deze visies een rol spelen in de huidige discussie over stadsontwikkeling in Nederland. Voor de beperking tot de Nederlandse situatie zijn goede argumenten aan te voeren. Nederland kent namelijk geen overweldigende natuurlandschappen die eigenlijk als vanzelf een zwaar stempel drukken op de ruimtelijke inrichting. Het Nederlandse landschap is vooral een gebruikslandschap, gemaakt door de mens en steeds weer aangepast aan de veranderende menselijke behoeften. Meer dan elders in Europa speelt daardoor in ons land het probleem van de betekenisverlening, van de natuur als sociale constructie. Daarnaast is de Nederlandse situatie bijzonder doordat er in ons landelijk gebied een groot aantal stedelijke functies is ondergebracht. Uitgaande van de definitie van 'landelijk gebied' die door de Europese Unie wordt gehanteerd, heeft Nederland zelfs geen platteland. Wat is dan de kern van de tegenstelling tussen stad en platteland in de Nederlandse verhoudingen en hoe wil je daar in de ruimtelijke ordening mee omgaan?

In de inleiding wordt de bijzondere positie van de natuur en het landschap in Nederland duidelijk neergezet. Daarna wordt ingegaan op de verschillende beelden van en visies op de natuur in het Nederland van de negentiende eeuw en op de rol die deze toentertijd hebben gespeeld in de stedenbouw en de opbouw van de samenleving. De overige hoofdstukken zijn

gewijd aan de rol van de natuur in de ruimtelijke ordening van ons land in de twintigste eeuw. De hoofdstukken drie en vier, handelende over de eerste helft van de twintigste eeuw en de periode 1945-1970, gaan vooral over de ontwikkeling die de stedenbouw in deze periode heeft doorgemaakt. In het hoofdstuk over de periode na 1970 wordt wel weer ruim aandacht geschonken aan de veranderende ideeën over natuur en landschap in ons land, maar dan vooral aan de hand van relevante beleidsnota's. In het afsluitende hoofdstuk wordt samenvattend beschreven welke functies de natuur in de ruimtelijke ordening kan hebben.

Al met al hebben we hier te maken met een breed opgezette en zeer belezen studie die bovendien prachtig is geïllustreerd. Uitvoerig wordt ingegaan op de buitenlandse invloeden die van invloed zijn geweest op het denken en handelen in Nederland. De brede opzet verhindert echter dat fundamentele vragen voldoende worden uitgediept. Doordat scherpe omschrijvingen van de begrippen natuur, milieu, platteland en stad ontbreken, vermengt de beschrijving van de beeldvorming aangaande de natuur zich regelmatig met die van de 'feitelijke' veranderingen in het landschap. Belangrijker is echter dat we hier te maken hebben met een vernieuwende studie die zich richt op een voor de ruimtelijke inrichting buitengewoon belangwekkende thematiek. Het is daarom te hopen dat het onderzoeksterrein dat in deze studie is verkend, een vervolg krijgt in het onderzoeksprogramma. Nu in deze studie het kader is aangegeven, lijkt de tijd gekomen voor een verdieping van de problematiek en een vergelijking met ontwikkelingen in andere delen van Europa en in Noord-Amerika.

Guus J. Borger

M. Wessels, *De Nederlandse traditie van vrijheid. Een vruchtbare voedingsbodem voor de hervormingen van 1848* (Assen: Van Gorcum, 1998, 168 blz., f37,50, ISBN 90 232 3417 0).

In 1998 was het 150 jaar geleden dat Nederland geconfronteerd werd met opstandige bewegingen, die zoals overal in Europa vroegen om politieke hervormingen. In Nederland leidde dit tot een nieuwe, liberale staatsinrichting. Dat juist in Nederland een omwenteling zo snel tot stand kwam, is volgens Wessels geen toeval te noemen. In samenwerking met de Teldersstichting, het wetenschappelijk bureau van de WD, schreef de historicus een overzichtsboekje waarin de liberale hervormingen van 1848 tegen de achtergrond geplaatst worden van een eeuwenlang bestaande traditie van vrijheid. Aan het zoeken naar 'doorlopende lijnen' in de geschiedenis is een zeker risico verbonden. Wessels citeert in dit verband Kossmann, die waarschuwt voor de vooringenomenheid van de historicus bij onderzoeken waarbij op grond van nationale geschiedenissen de nationale identiteit van een land wordt bepaald. Bij het zoeken naar gelijkblijvende karakterisering zou men te gemakkelijk 'bewijzen voor velerlei generalisaties' kunnen vinden in het 'magazijn van de geschiedenis'. Wessels verzet zich echter tegen dit standpunt en stelt dat de historicus juist vooral ook oog moet hebben 'voor de wijze waarop het heden uit het verleden is ontstaan'.

Het begrip vrijheid wordt door Wessels bekeken aan de hand van de thema's burgersvrijheid, tolerantie en handelsvrijheid. Vertrekpunt voor Wessels verhandeling vormen de Middeleeuwen. Van oudsher was de geografische ligging van de westelijke gebieden gunstig voor de handel en voor de ontwikkeling van relatief — dat wil zeggen in vergelijking met het buitenland — egalitaire verhoudingen tussen de bevolkingsgroepen. Vanaf de vroegste tijd bestond hier een afkeer van feodalisme en absolutisme. Meer dan elders in Europa was er in 'Nederland' weerstand tegen centralisatie en vorstelijk absolutisme. Voorbeeld is het protest tegen het intolerante karakter van de inquisitie, dat leidde tot de Nederlandse Opstand. De vervolgte katholieken werd het weliswaar verboden, hun godsdienst uit te oefenen, maar zij verkregen wel recht op